

Wacław Wasilewski

Czaszka psa neolitycznego ze Strzyżowa nad Bugiem

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 5, 169-187

1950

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

Vol. V, 5

SECTIO F

1950

Z Zakładu Antropologii i Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi U. M. C. S.
Kierownik: doc. dr Tadeusz Henzel

Wacław WASILEWSKI

Czaszka psa neolitycznego ze Strzyżowa nad Bugiem
Череп неолитической собаки из Стржижева
н/Буге
Schädel eines neolithischen Hundes aus Strzyżów
am Bug

I. Wstęp

Szczałki neolitycznych psów z obszaru ziem Polski są dotąd bardzo nieliczne. Znamy je z kilku zaledwie stanowisk, jak: Rzucewo w pow. puckim, ze Złotej, pow. Sandomierz, z Sandomierza—Krakówki, Cmielowa w pow. opatowskim, znad Gopła i z jaskiń ojcowskich. Na terenie Lubelszczyzny odkryto dotychczas szczątki psa w kurhanie kultury ceramiki sznurowej w Sąsiadce, w pow. zamojskim, rozkopanym przez prof. W. Antoniewicza. Znaleźisko to jednak jeszcze nie zostało opublikowane. (Chronologicznie zestawione znaleziska podaję na tabl. I). Szczęśliwym trafem w maju 1952 r. odkryto przy kopaniu fundamentów pod „Dom Dziecka“ w Strzyżowie nad Bugiem¹⁾ drugi szkielet psa neolitycznego na terenie Lubelszczyzny. Znaleźisko to jest tym bardziej interesujące, że mamy tu do czynienia z rytualnym pochówkiem zwierzęcia, o czym świadczą dary złożone przy nim w postaci ceramiki (amfora i kubek z ornamentem sznurowym).

¹⁾ Porównaj wyżej: J. G u r b a, Grób psa Kultury ceramiki sznurowej we wsi Strzyżów, gm. Horodło, pow. Hrubieszów.

W pracy niniejszej podejmuję próbę określenia systematycznego czaszki psa ze Strzyżowa. Sądzę, że publikacja tego znaleziska uzupełni tak szczupłe dotąd materiały do znajomości psa neolitycznego. Wzrastająca liczba znalezisk i ich opracowań pozwoli nam w przyszłości rzucić pełniejsze światło na zagadnienie współżycia psa z człowiekiem, a także dać bardziej wyczerpujące studium nad genezą i pochodzeniem różnych ras psa.

II. Opis morfologiczny czaszki

Czaszka ze Strzyżowa należy do osobnika młodego. Większość szwów jest zupełnie niezrośnięta. Ślady starcia na zębach trzonowych są nieznaczne. Przybliżony wiek jego wynosi od 1 do 1,5 roku.

Czaszka zachowana jest na ogół dobrze. Brak żuchwy, łuki jarzmowe są uszkodzone, prawy łuk zachowany jest jednak w tym stopniu, że możliwym jest przybliżony pomiar połowy szerokości jarzmowej. Zniszczone jest prawe bullum. Kość nosowa ma odłamane końce. Z zębów zachowane są z prawej strony: trzy pierwsze przedtrzonowe (Pm) i drugi trzonowy (M²), oraz kieł (C); z lewej strony zachowały się: czwarty ząb przedtrzonowy (Pm⁴), oraz oba zęby trzonowe (M). (Zob. fot. 1 i 2).

Na podstawie długości podstawy czaszki, która wynosi 159 mm można osobnika tego zaliczyć do grupy psów średnich.

Część twarzowa czaszki jest tu wydłużona, o czym świadczy wskaźnik położenia czoła^{*)}, który wynosi 120. W części twarzowej czaszka ma łagodny spadek ku przodowi z lekkim wklęsnięciem w środkowej części kości nosowych. W części przedniej kości nosowe ułożone są prawie poziomo. W tylnej części kości nosowych na szwie widoczna jest niewielka bródka. Kości nosowe są długie. Długość szwu między-nosowego jest znaczna i wyrażona przy pomocy wskaźnika^{*)} wynosi 39,0.

^{*)} Wskaźnik położenia czoła — jest to stosunek długości twarzoczaszki (mierzonej od prosthion do środka czoła między wyrostkami zaoczodołowymi) do długości mózgowiczaszki (mierzonej od środka czoła do górnego brzegu otworu potylicznego).

^{*)} Użyte wskaźniki w niniejszej pracy wyrażają zawsze w ‰‰‰ stosunek długości danego pomiaru do długości podstawy czaszki.

Pysk przed otworami podoczodołowymi jest średnio szeroki i ku przodowi nieznacznie się zwęża. Wskaźnik szerokości podniebienia między Pm^1 wynosi 19,0, a między Pm^2 i Pm^3 wynosi 21,0. Wskaźnik największej szerokości podniebienia mierzonej między Pm^4 i M^1 wynosi 35,8.

Czoło jest słabo wypukłe i w linii strzałkowej posiada słabe wgłębienie. Zatoki czołowe są średnio wykształcone, czoło wąskie. Wskaźnik czoła (szerokość mierzona na wyrostkach nadoczodołowych) wynosi 28,3. Zaś wskaźnik międzyoczodołowy wynosi 20,0. Łuki jarzmowe są słabo wystające (wskaźnik 58,5?). Puszcza mózgowa jest wypukła i zaokrąglona. Wskaźnik największej szerokości na szwie skroniowo-ciemieniowym jest mały. Wynosi tu 22,6. Grzebień strzałkowy jest niski. Zaczyna się on na kości czołowej i ku tyłowi w miejscu spotkania się z grzebieniami potylicznymi tworzy niewielki wzgórek. Trójkąt potyliczny jest średnio wysoki, wskaźnik wynosi tu 15,7. Mózgoczaszka jest średnio wysoka, wskaźnik nie przekracza 32,0. Uzębienie jest dość drobne.

III. Pomiary i wskaźniki

Stan zachowania czaszki ze Strzyżowa pozwolił na dokonanie prawie wszystkich pomiarów. Z liczby 38, 1 zaledwie wzięty był z połowy (zy-zy), a dwa zdjęte zostały w przybliżeniu.

Na tabeli nr 2 podane są pomiary i wskaźniki czaszki ze Strzyżowa oraz, jako materiał porównawczy, pomiary i wskaźniki następujących czaszek: czaszkę nr 26 z pracy M. H i l z h e i m e r a (1932) określoną przez autora tego jako *C. gajus*; pomiary dwu czaszek z materiałów podanych przez A. B r a u n e r a (1923) określonych jako *C. f. intermedius*; poza tym uwzględniłem średnią pomiarów 8-miu czaszek z materiałów podanych przez tego samego autora, określonych jako *C. f. matris optimae* i pomiary *C. pariahs* południowoeuropejskiego; oraz pomiary czaszki określonej jako *C. f. matris optimae* z materiałów podanych przez K. W o d z i c k i e g o (1935).

Ze względu na to, że w badaniach porównawczych, gdzie chodzi o zagadnienia systematyczne, dogodniejszym jest posługiwanie się wskaźnikami w miejsce pomiarów, drugą serię porównawczą stanowi materiał podany w tabeli nr 3 i diagramie nr 1. W skład tego materiału porównawczego opartego o wskaźniki wchodzi cała seria kra-

niologiczna ze Złotej (z wyjątkiem czaszek źle zachowanych), opublikowana przez K. Wodzickiego (1935), to jest czaszek oznaczonych nr 1, 2, 3, 4, 5, 10, 13, 15, 16, 17, 18, oraz 1 czaszka z Krakówki oznaczona nr 19; i następujące czaszki które podaje Th. Studer (1901), a mianowicie: *Canis gajus* z Polski nr 11, 3 czaszki *C. f. matris optimae* — Bronzestation Bielersee nr 7, Lough Gur, Irlandia nr 8, von Greng Murtensee nr 12, a poza tym jedna czaszka określona przez Voldricha jako *C. f. intermedius* nr 9 i czaszka *C. pariahs* nr 14 z okolic Konstantynopola (z materiałów podanych przez A. Braunera (1923), M. Hilzheimera (1932) i Th. Studera (1901) wybrane zostały tu tylko czaszki wykazujące wyraźne podobieństwo do czaszki ze Strzyżowa).

IV. Metoda

Mając do dyspozycji materiał porównawczy oparty o pomiary i wskaźniki (tab. 2 i 3), możemy podjąć próbę zorientowania się do jakiego gatunku, względnie rasy, można by było zaliczyć neolitycznego psa ze Strzyżowa. W tym celu materiał porównywany, łącznie z czaszką ze Strzyżowa, przeliczony został przy uwzględnieniu 17 wskaźników podanych na tabeli 3 — metodą różnic przeciętnych J. Czekanowskiego⁴⁾ (1909).

Celem wyeliminowania możliwości przewagi jednej z cech nad pozostałymi, zastosowaliśmy normalizację cech (tj. amplitudy wahań cech < 6 doprowadzone zostały do $= 6$, jak również > 6 doprowadzone zostały do $= 6$). Wynikiem przeliczenia metodą różnic przeciętnych naszej serii o znormalizowanych wartościach wskaźników jest diagram nr 1⁵⁾.

W graficznym przedstawieniu wyników przeliczenia (diagram nr 1) wartości przeciętne różnic oznaczone zostały: od 0—1,50 czarnymi polami, od 1,51—1,70 kwadratami z dwoma pionowymi grubymi kreskami, od 1,71—1,90 kwadratami z jedną grubą kreską, oraz od 1,91—2,10 kwadratami z czterema cienkimi kreskami.

⁴⁾ Czekanowski J.: „Zur Differenzialdiagnose der Neanderthalgruppe“ Korrespondenz-Blatt d. D. G. f. Anthr. Ethn. u. Urgesch., XI, Jahrg. Nr 6/7, Braunschweig, 1909.

⁵⁾ Nr osobników w diagramie i na tabeli Nr 3, podane są w tej samej kolejności.

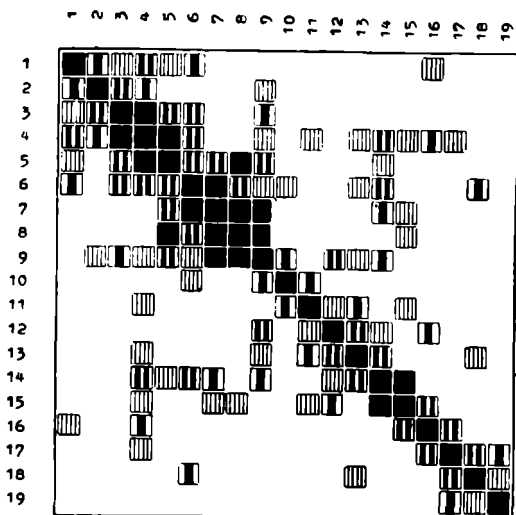

Diagram Nr 1

V. Określenie systematyczne

Diagram wykazuje dość duże zróżnicowanie naszej serii czaszek. Można tu wyróżnić trzy zasadnicze zespoły. Zespół I utworzyły cztery czaszki (nr 1, 2, 3, 4), w którym czaszki: nr 3, 4, wykazują największe podobieństwo. Zespół II utworzyło 5 czaszek (nr 5, 6, 7, 8 i 9). Te dwa zespoły wiążą z sobą jedynie czaszki nr 5 i 6. Pozostałą część diagramu stanowi łańcuch drobniejszych skupień, które połączone są w jedną całość przez czaszki o wyraznie pośrednim charakterze. Tak więc czaszka nr 10 jest łącznikiem między słabo związaną grupką czaszek nr 11, 12, 13, które możemy ująć jako zespół III. Na skrzydle tego zespołu ustawiły się dwie podobne do siebie czaszki nr 14 i 15, z których tylko czaszka nr 14 wykazuje nawiązanie do zespołu III. Ostatni zespół, tj. zespół IV, utworzony przez czaszkę z Krakówki nr 19, oraz czaszki ze Złotej nr 17 i 18, zajmuje krańcowe i dość odległe stanowisko w diagramie, jedynie czaszka nr 16 wiąże się nieco silniej z dolnym skrzydłem zespołu III-go.

Czaszka ze Strzyżowa weszła w skład II zespołu, wykazuje ona jednak dość silne nawiązanie do I zespołu. O bezspornym związaniu

Tabela 1

Epoka	Kultura	Chronologia	Miejsce znalezienia	Stanowisko systematyczne	Autor
N e o l i t	Kultura starszej ceramiki wstęgowej	2500—2300 p. n. e.	Sandomierz — Krakówka, woj. kieleckie	1 osobnik, C. f. inostrancewi	K. Wodzicki, 1935
	Kultura czasz lejowatych	2200—1700 p. n. e.	Ćmielów, woj. kieleckie	1 osobnik, C. f. palustris	K. Krysiak, 1950
	Kultura ceramiki sznurowej (grupa rzucewska)	2000—1700 p. n. e.	Rzucewo, woj. gdańskie	3 osobniki, C. f. matris optima	E. Lubicz-Niezabłowski, 1929
	Kultura ceramiki sznurowej (grupa złocka)	2000—1700 p. n. e.	Złota, woj. kieleckie	3 osobniki, C. f. palustris lad.	K. Wodzicki, 1935
	Kultura ceramiki sznurowej	2000—1700 p. n. e.	Strzyżów, woj. lubelskie	1 osobnik, C. f. matris optima	W. Wasilewski, 1953
B r a z	Kultura trzciniecka, II-gi okres epoki brązowej	1500—1300 p. n. e.	Złota, woj. kieleckie	7 osobników, C. f. palustris, C. f. inostrancewi	K. Wodzicki, 1935
	Kultura łużycka, V-ty okres epoki brązowej	900—700 p. n. e.	Z nad Gopła woj. poznańskie	2 osobniki, C. f. inostrancewi	E. Lubicz-Niezabłowski, 1929
	Okres wczesno-średniowieczny	600—1200 po n. e.	Złota, woj. kieleckie	5 osobników, C. f. palustris, C. f. inostrancewi	K. Wodzicki, 1935

się jej z II zespołem zadecydował tu jej silny związek z czaszką nr 7 z Bielersee.

W tabeli 3 połączone są cechy morfologiczne czaszek w układzie diagramu I z zachowaniem ich podziału na zespoły. Rozpatrując wartość poszczególnych cech, warto może na wstępie zauważyć, że zespoły I i II skupiły formy o najmniejszych wymiarach długości podstawy czaszki. Zespoły zaś III i IV skupiły na ogół czaszki o większych wymiarach długości podstawy czaszki z wyjątkiem czaszek 13 i 14, które są mniejsze, lecz inne cechy zadecydowały o ich pozycji w tej części diagramu.

Poza tym ogólnym podziałem zwrócimy tu również uwagę na drugi niemniej charakterystyczny fakt, że w niektórych zespołach skupiły się czaszki o tej samej przynależności systematycznej. Tak więc *C. f. palustris* skupił się przeważnie w zespole I, w którym jedynie czaszka nr 5 wykazuje poważniejsze nawiązanie do zespołu drugiego. Wyjątek stanowi czaszka *C. f. palustris* nr 13, która związała się z czaszką *C. f. matris optima* nr 12 i *C. pariahs* z Konstantynopola nr 14. Formy pośrednie między *C. f. inostrancewi* i *C. f. matris optima* natomiast utworzyły na przeciwnym biegunie IV zespół, który czaszkami nr 16 i 15 nawiązuje do II zespołu. Czaszka ze Strzyżowa nr 6 związała się zasadniczo z zespołem II, w którym mamy mniej jednolity skład, — gdyż utworzyły go oprócz czaszki ze Strzyżowa 2 czaszki *C. f. matris optima* nr 7 z Bielersee i nr 8 z Irlandii, oraz czaszka *C. f. intermedius* (z brązu, określona przez Woldricha) nr 9.

Jeśli chodzi o stanowisko systematyczne psa neolitycznego ze Strzyżowa, to jak widzimy na diagramie, nawiązuje on zasadniczo do czaszki reprezentującej *C. f. matris optima* z Bielersee i z czaszką tą wykazuje różnicę przeciętną wynoszącą 1,36 *).

Większą różnicę przeciętną posiada czaszka badana z innymi. Z czaszką ze Złotej nr 4, w pracy K. Wodzickiego (1935) oznaczoną nr 1 i zaliczoną przez tegoż autora do rasy pośredniej między *C. f. palustris-intermedius-putiatini*, różnica przeciętna wynosi tu 1,56. Nieco większe różnice przeciętne od 1,60 do 1,65 wykazuje czaszka ze Strzyżowa z czaszkami: *C. f. matris optima* (na diagramie nr 8),

*) Różnice przeciętne w naszym przypadku odnoszą się do wskaźników uwzględnionych w diagramie.

Tabela 2

L p.	Pomiary	Pomiary						Wskaźniki							
		C. f. maritima optimaee Strzyżów, Wasilewski, 1955	C. galus „Tieiz” Hiltzhelmer, 1932	Parlubs Nr 8 Konstantynopol	C. f. intermedius Newalski rz. Amur, Brauner 1923	C. f. intermedius (typicus) Welkersdorf	C. f. m. optimaee 8 egzemp. średnia — Mittelwerte	C. f. maritima optimaee, Wagner, 1950	C. f. maritima optimaee, Strzyżów, Wasilewski, 1955	C. galus „Tieiz”, Hiltzhelmer, 1932	Parlubs Nr 8 Konstantynopol	C. f. intermedius Newalski rz. Amur, Brauner, 1923	C. f. intermedius (typicus) Welkersdorf	C. f. m. optimaee, 8 egzemp. średnia — (Mittelwerte)	C. f. maritima optimaee Wagner, 1950
		1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
1	Długość podstawy czaszki	159	157	153	165	164	181	184	159	157	153	165	164	181	184
2	Dł. podstawy mózgowcowazski	42	42	43	45	45	—	53	26	26	28	27	27	—	29
3	Dł. podstawy twarzoczaszki	113	118	110	119	118	—	134	74	75	72	72	72	—	73
4	Dł. pyska	79	82	—	80	82	80	93	50	52	—	48	50	50	51
5	Dł. twarzy (nasion—gnation)	90	94	88	90	89	—	—	57	60	58	55	54	—	—
6	Dł. mózgowcowazski (wg Studera)	95	105	90	100	101	—	—	60	67	59	61	62	—	—
7	Nasion — grzebień potyliczny	97	—	—	98	101	—	—	61	—	—	59	62	—	—
8	Górny brzeg otw. potyl. do podnieb. tw.	72	73	—	74	72	81	—	45	46	—	45	44	45	—
9	Dł. twardego podniebienia	84	87	86	90	92	100	—	55	55	56	55	56	56	—
10	Dł. szwu nosowego	62	—	—	60	59	70	—	39	—	—	36	36	39	—
11	Największa dł. kości nosowych	70?	—	68	69	72	—	—	45?	—	44	42	44	—	—
12	Największa szer. kości nosowych	18?	—	16	19	19	18	—	11?	—	10	12	12	10	—
13	Szer. podniebien. tylny brzeg M ^a	50	49	—	—	—	—	—	31	31	—	—	—	—	—
14	Szer. podniebien tylny brzeg Pm ^a	55	62	—	—	—	—	—	36	40	—	—	—	—	—

15	Szer. podniebien. przedni brz. Pm ⁴	50	52	—	—	—	—	—	31	33	—	—	—	—	—
16	Szer. podniebien. tylny brzeg Pm ³	34	38	—	—	—	—	—	21	24	—	—	—	—	—
17	Szer. podniebien. przedn. brzeg Pm ³	30	33	—	—	—	—	—	19	21	—	—	—	—	—
18	Szer. podniebien. środek Pm ¹	30	—	—	36	35	—	—	19	—	—	22	21	—	—
19	Szer. podniebien. środek C	32	34	—	—	—	—	—	20	22	—	—	—	—	—
20	Szer. na wewn. ścianie otw. podocz.	33	—	—	38	38	37	—	21	—	—	23	23	21	—
21	Największa szerokość podniebienia	52	—	46	52	47	—	62	32	—	29	32	29	—	34
22	Szerokość międzyoczodołowa	32	35	32	34	36	41	43	20	22	21	21	22	23	23
23	Szerokość czoła	45	45	44	50	51	50	61	28	29	29	30	31	27	33
24	Szer. na zwężeniu skroniowym	35	35	31	32	37	—	41	23	22	20	19	23	—	22
25	Szer. na szwie czoł.-skron.-klin.	45	—	—	46	43	46	—	28	—	—	28	26	25	—
26	Najw. szer. na szwie skron.-ciemien.	55	57	55	57	54	—	—	35	36	36	34	33	31	—
27	Szer. nad otw. słuchowymi	59	56	55	60	64	67	—	37	36	36	36	39	37	—
28	Szer. na łukach jarzmowych	94?	92	95	102	—	101	107	59?	59	62	62	—	59	58
29	Szer. na wyr. sutkowych	58	—	—	62	63	—	—	38	—	—	38	38	—	—
30	Wysokość trójkąta potylicznego	26	25	—	30	30	—	—	16	16	—	18	18	—	—
31	Wys. pyska nad otw. podoczodoł.	26	—	—	31	32	—	—	16	—	—	19	19	—	—
32	Nasion — Staphylon	46	—	—	45	43	48	—	29	—	—	27	26	26	—
33	Twarde podniebienie-środek czoła	50	—	—	50	—	—	—	31	—	—	30	—	—	—
34	Wys. cz. potylicznej (bez grzebień.)	51	—	—	50	55	54	55	32	—	—	30	34	30	30
35	Wys. części klinowej	51	—	53	52	55	—	—	32	—	35	32	34	—	—
36	Dł. uzębienia Pm + M	60	—	—	60	65	71	—	38	—	—	36	40	39	38
37	Dł. Pm ⁴	17	—	—	18	19	20	19	10	—	—	11	11	11	10
38	Dł. M	17	—	—	18	21	22	—	10	—	—	11	13	12	—

następnie z czaszką ze Złotej określoną przez K. Wodzickiego jako forma pośrednia między *C. f. palustris - intermedius - putiatini* (na diagramie oznaczona nr 3) i z czaszką również ze Złotej określoną jako *C. f. palustris* (na diagramie oznaczona nr 5), następnie czaszka południowoeuropejskiego Pariahsa (na diagramie nr 14). Pozostałe czaszki uwzględnione na diagramie wykazują jeszcze większe różnice przeciętne.

Z powyższych obserwacji wynika, że czaszka ze Strzyżowa wykazuje duże podobieństwa do przedstawicieli kilku ras, jak *C. f. matrix optima*, *C. f. palustris*, *C. pariahs*, od żadnej z tych form zasadniczo nie różni się.

Wynika z tego, że przy pomocy uwzględnionych w niniejszej pracy wskaźników, nie udało się czaszki psa ze Strzyżowa przydzielić w sposób stanowczy do jednej z ras. Należy liczyć się z tym, że w zjawiskach biologicznych w obrębie każdej jednostki systematycznej (nie sztucznie stworzonej) spotykamy się zawsze z większą lub mniejszą zmiennością indywidualną, uwarunkowaną oddziaływaniem środowiska. Dlatego też w dużym stopniu wielkość czaszki, jak i jej kształt waha się w obrębie każdej rasy. Z drugiej strony, być może niewłaściwe określanie materiału kraniometrycznego może mieć tu częściowo swoje skutki.

Podobne wyniki otrzymaliśmy przy porównaniu jeszcze kilku czaszek celowo wybranych (tabela 2). Czaszki te mimo tego, że należą do różnych ras, wykazują jednak duże podobieństwo do czaszki ze Strzyżowa. Porównując czaszkę ze Strzyżowa z czaszką z „Tietz“, opisaną przez M. Hilzheimera (1932), jako czaszką charta, widzimy tu duże podobieństwo pomiarów. Różnice między tymi czaszkami obserwujemy dopiero wówczas, gdy uwzględnimy cechy opisowe, porównując fotografie tych czaszek, a mianowicie: czaszka charta z profilu nie posiada prawie zupełnie wklęsnięcia. Część twarzowa czaszki nie oddziela się wyraźnie od części mózgowej. Nie uwzględnione przez M. Hilzheimera pomiary wysokościowe czaszki, uwidoczniły by prawdopodobnie większe różnice. Podobne wyniki otrzymamy przy porównaniu czaszki ze Strzyżowa z czaszką Pariahsa z okolic Konstantynopola (na diagramie oznaczona nr 14), podaną w materiałach przez Th. Studera (1901) i A. Braunera (1923), różni się ona od czaszki badanej nieco bardziej zwężoną szerokością ciemniową, bardziej wystającymi łukami jarzmowymi, i węższą mózgo-

czaszką. I tu również żadna z tych różnic nie jest dostatecznie duża, aby można było na tej podstawie przydzielić te czaszki do różnych ras. Podobne są również do czaszki ze Strzyżowa dwie czaszki *C. f. intermedius*, pomiary których podaje A. Brauner (1923). One również nie wykazują większych różnic, mają jedynie nieco krótsze kości nosowe, większą szerokość i wysokość pyska, i bardziej wystające łuki jarzmowe. Poza wymienionymi czaszkami przytoczymy jeszcze średnie pomiary 8 czaszek *C. f. matris optimae* z materiałów podanych przez A. Braunera (1923) i pomiary czaszki *C. f. matris optimae*, określonej przez K. Wagnera (1930). Czaszka ze Strzyżowa w stosunku do średniej ośmiu czaszek posiada mniejszą szerokość międzyoczdolową, większą szerokość puszkę mózgową, krótsze molary (liczone proporcjonalnie do długości czaszki). Od czaszki opisanej przez K. Wagnera (1930), czaszka ze Strzyżowa różni się natomiast mniejszą szerokością czoła i krótszą podstawą długości mózgowiczaszki.

We wszystkich wyżej podanych przypadkach, różnice w pomiarach, bądź wskaźnikach obliczonych w stosunku do długości podstawy czaszki, są bardzo małe. Nie można by tu było zdecydować, że wyżej omawiane czaszki reprezentują odrębne jednostki systematyczne.

Z powyższych obserwacji wynika, że dotychczasowe próby określenia ras przy pomocy pomiarów, lub wskaźników, są jeszcze niezadowolające. Mam wrażenie, że przyczyną tych niepowodzeń w dużym stopniu jest sama zasada obliczania wskaźników w stosunku do długości podstawy czaszki, być może, że otrzymalibyśmy lepsze wyniki, gdybyśmy tu zastosowali wskaźniki odcinkowe — wyrażające wzajemny stosunek szeregu różnych pomiarów; jak również i to, że cechy brane pod uwagę są niewłaściwie wybierane.

Szereg badaczy, jak np. R. Schäme, Götze i Dornheim, Marchlewski, A. Brinkmann i K. Wagner próbowali szukać nowych metod pomiarowych do określania ras. Niestety, wyniki nie zostały uwieńczone pomyślnymi rezultatami. Dlatego też musimy również zwracać uwagę na niemniej ważną metodę opisową.

Jak wynika z analizy cech pomiarowych i opisu morfologicznego czaszki, należy stwierdzić, że czaszka ze Strzyżowa najbardziej jest podobna do *Canis familiaris matris optimae* i mieści się w granicach wahań cech przyjętych dla tej rasy przez Th. Studera (1901). Stanowi małą formę tej rasy. Czaszka ze Strzyżowa wykazuje również wyraźne podobieństwo do *Canis familiaris intermedius*.

V. Wnioski

1. Praca niniejsza stanowi uzupełnienie znajomości historii rozwoju ras psa domowego, na terenie Polski.

2. Neolityczny pies ze Strzyżowa należy do grupy psów średnich. Reprezentuje on małą formę psa *C. f. matris optima*, wykazuje jednocześnie duże podobieństwo do *C. f. intermedius*.

3. Analiza porównawcza czaszki ze Strzyżowa z materiałami z literatury wykazała, że: w kranioometrii psa nie została jeszcze dostatecznie zbadana wartość diagnostyczna poszczególnych pomiarów, ani nie zostały jeszcze opracowane wskaźniki, któreby oddawały wierniej różnicowanie morfologiczne różnych odcinków czaszki, niż stosowany powszechnie stosunek wszystkich odcinków do długości podstawy czaszki.

4. Dla właściwego zrozumienia genezy różnicowania rasowego psów prehistorycznych, było by rzeczą celową szczegółowe opracowanie w ujęciu dynamicznym, dużych serii psów nam współczesnych. Należy przy tym zwrócić szczególną uwagę na: różnicowanie kształtu czaszki, różnicowanie budowy całego ciała, jak również i zjawiska fizjologiczne dotyczące krzyżowania się różnych ras psów. Dobrze poznanie skali zmienności poszczególnych cech w obrębie ras ułatwi nam ocenę przynależności rasowej psów prehistorycznych.

5. Badania nad kraniologią psów prehistorycznych i współczesnych, gdy uzyskamy już dostatecznie dużą ilość materiałów, mogą dać podstawy do wyciągnięcia wniosków o kierunkach zmian spowodowanych długotrwałą domestykacją psa.

LITERATURA

1. Brauner A. — Sobaki kamiennego Weka reki Amura. Trudy Geol. Komit. N. S. Vin. 160. Petersburg, 1923.
2. Czekanowski J. — Zur Differenzialdiagnose der Neanderthalgruppe Korrespondenz-Blatt d. D. G. f. Anthr. Ethn. u. Urgesch. XI., Jahrg. Nr 6/7. Braunschweig, 1909.
3. Dechambre E. — Les Chiens pariahs, Chiens sauvages ou Chiens marrons? La Terre et la Vie. 94 année, Nr 1. Paris, 1947.
4. Georgi A. I. — Rassehunde. Weberschiffchenz Bücherei. Leipzig, 1938.
5. Gurba J. — Grób psa kultury ceramiki sznurowej we wsi Strzyżów, gm. Horodlo, pow. Hrubieszów. Annales UMCS. Sectio F, Vol. V. Lublin, 1953.
6. Henzel T. — Zagadnienia metodologiczne w określaniu rasowym. Przegląd Antropologiczny. T. XII. Poznań, 1938.
7. Hilzheimer M. — Die Umbildung der Schädelformen der Haustiere infolge der Domestikation. Zeitschrift f. Tierzüchtung u. Züchtungsbiologie, Band XII, Berlin, 1928.
8. Hilzheimer M. — Römische Hundeschädel aus Mainz, ein fränkischer Hundeschädel und ein Hundeschädel des 15. oder 16. Jahrhunderts ebendaher. Biologia Generalis, Bd. VIII, Wien und Leipzig, 1932.
9. Krysiak K. — Szczątki zwierzęce osady neolitycznej w Cmielowie. Wiadomości Archeologiczne. T. XVII. Warszawa, 1950.
10. Matthey R. — Le Chien domestique et son origine. Bulletin de la Société Vaudoise des Sciences Naturelles. Vol. 63, Nr 267, Lausanne, 1946.
11. Niezabitowski-Lubicz E. — Szczątki zwierzęce osady neolitycznej w Rzucewie na polskim wybrzeżu Bałtyku. Przegląd Archeologiczny, t. IV. Poznań, 1929.
12. Studer Th. — Die praehistorischen Hunde in ihrer Beziehung zu den gegenwärtig lebenden Rassen. Abh. d. Schweizerischen paläontologischen Gesellschaft. Vol. XXVIII., Zürich, 1901.
13. Wodzicki K. — Studia nad prehistorycznymi psami Polski. Wiadomości Archeologiczne, Vol. XIII, Warszawa, 1935.

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе автор описывает череп собаки из неолитической могилы, открытой в Стржижеве н/Буге в Люблинском воеводстве. Это первая, открытая до сих пор в Польше могила собаки с двумя найденными в ней сосудами: амфорой и кубком со шнуровым орнаментом.

Череп из Стржижева принадлежит к молодому индивиду (1—1,5 г.). Степень сохранности черепа в общем хороша.

На основании длины основания черепа, составляющей 159 мм, можно эту особь причислить к группе средних по величине собак.

Лицевая часть черепа удлиненная. Её лоб мягко наклонен кпереди. Носовые кости длинные, в передней части расположены почти горизонтально. На лобной кости в её средней части наблюдается небольшое углубление. Ширина морцы впереди от подглазничных отверстий суживается лишь только в незначительной степени. Кзади от подглазничных отверстий наблюдается постепенное медленное расширение лицевой части черепа. Лоб средне высок. Мозговая коробка округленной формы. Сагиттальный гребень низок и начинается на лобной кости. Затылочный треугольник средне высок. Скуловые дуги слабо заметны (см. фот. 1 и 2).

Для сравнительных целей автор пользовался материалами зачерпнутыми из работ Студера Т. (1901), Браунера А. (1923), Гильцгеймера М. (1932), а также из работы Водицкого К. (1935).

Автор в своей работе применяет метод наименьших разниц Чекановского Я. (1909), учитывая 17 указателей (таб. 3), вычисленных по отношению к длине основания черепа. Графическим изображением полученных результатов является диаграмма № 1.

На диаграмме череп из Стржижева имеет наибольшее сходство с черепом *Canis familiaris matris optimaе* из Билерзее. Кроме того этот череп обнаруживает большие сходства с соответственными указателями черепов представителей других рас как: *C. f. palustris*, *C. pariahs*.

На таблице № 2 автором представлены измерения и указатели нескольких черепов, принадлежащих к разным расам (*C. gaius*, *C. pariahs*, *C. f. intermedius* и *C. f. matris optimaе*), которые обнаруживают ясно выраженные сходства с черепом из Стржижева. На этом основании автор приходит к заключению, что у всех упомянутых выше черепов разницы в измерениях либо указателях, вычисленные по отношению к длине черепа, столь ничтожны, что нет никаких оснований считать эти черепа принадлежащими к представителям самостоятельных систематических единиц.

Из вышеуказанных наблюдений следует еще и то, что все проводимые до сих пор попытки выделить расы при помощи

одних лишь измерений или указателей нужно назвать неудовлетворительными. Повидимому, причиной этих неудач является сам метод вычисления указателей по отношению к длине основания черепа, а также и то, что принимаемые во внимание признаки не надлежащим образом подобраны.

На основании анализа измерительных признаков и морфологической характеристики черепа следует отметить, что череп из Стржижева наиболее похож на *Canis familiaris matris optimaе* и заключается в пределах изменчивости признаков, принятых для этой расы Студером. Он составляет меньшую по величине форму этой расы. Череп из Стржижева обнаруживает также ясно выраженные сходства с *Canis familiaris intermedius*.

Анализ черепа из Стржижева в сравнении с материалами зачерпнутыми из научной литературы показал, что относительно краниометрии собак еще в недостаточной степени изучена диагностическая ценность отдельных признаков, а также не установлены указатели, которые отражали бы правильное морфологическую дифференциацию разных измерений черепа, чем применяемое всеми отношение всех измерений к длине основания черепа.

Для надлежащего понимания происхождения расовой дифференциации предисторических собак было бы весьма целесообразно подвергнуть детальным исследованиям, с учетом динамики развития, большие серии современных собак, причем следует обратить особое внимание на дифференциацию формы черепа, дифференциацию телосложения, а также и на физиологические явления, связанные со скрещиванием различных рас собак. Хорошее изучение степени изменчивости отдельных признаков внутри рас облегчит нам определение расы у предисторических собак. С другой же стороны, исследования над краниологией предисторических и современных собак, по собранию достаточно больших материалов, могут послужить основой для выводов относительно направления изменений, вызванных продолжительной domestikацией собаки.

ZUSAMMENFASSUNG

In vorliegender Abhandlung beschreibt uns der Verfasser einen Schädel aus einem neolithischen Grabe aus Strzyżów am Bug, Wojewodschaft Lublin. Das ist das erste, bisher in Polen nicht notierte, für sich allein bestehende Hundegrab, welches mit zwei Gefässen ausgestattet ist nämlich: Einer Amphora und einem Becher mit Schnurornamentik.

Der Schädel aus Strzyżów stammt von einem jungen Individuum (1—1,5 Jahre alt). Der Aufbewahrungszustand des Schädels ist im allgemeinen gut.

Auf Grund der Schädelbasislänge, welche 159 mm beträgt, kann man dieses Individuum zur Gruppe der mittelgrossen Hunde anrechnen.

Der Schädel ist in seinem Gesichtsteile verlängert. Sein Profil fällt sanft nach vorne hin ab. Die Nasenknochen sind lang; sie verlaufen in ihrem vorderen Teile fast horizontal. Die Stirn besitzt in ihrer medialen Partie eine kleine Vertiefung. Die Maulbreite vor Foramina infra orbitalia verengt sich nur unbedeutend. Nach hinten von den Foramina supra orbitalia her verläuft die Erweiterung des Gesichtsteiles allmählich. Die Stirn ist mittelhoch. Die Gehirnkapsel ist abgerundet. Die Crista sagittalis ist niedrig und nimmt ihren Anfang noch auf Os frontale. Das Trigonum occipitale ist mittelhoch. Die Jochbogen sind schwach vorstehend (Siehe Phot. 1 i 2).

Das Vergleichsmaterial wurde aus den Arbeiten von Studer Th. (1901), Braun A. (1923), Hilzheimer M. (1923) und Wodzicki K. (1935) entnommen.

Der Verfasser benutzte in vorliegender Arbeit die Methode der durchschnittlichen Unterschiede nach Czekański J. (1909). Der Autor berücksichtigte 17 Indexen (Tab. 3) welche im Verhältnis zur Länge der Schädelbasis berechnet wurden. Eine graphische Darstellung der Ergebnisse ist auf Diagramm nr 1 angegeben.

Der Schädel aus Strzyżów zeigt auf dem Diagramm die grösste Ähnlichkeit mit dem Schädel von *C. f. matris optima* aus Bielersee.

Ausserdem weist dieser Schädel eine grosse Indexenähnlichkeit im Verhältnis zu Schädeln von Vertretern anderer Rassen auf wie z. B. mit *C. f. palustris*, *C. pariahs*.

Auf Tabelle nr 2 gibt der Verfasser Vermessungen und Indexen einiger Schädel an, welche zu verschiedenen Rassen gezählt werden (*C. gaius*, *C. pariahs*, *C. f. intermedius* und *C. f. matris optimae*) und welche mit dem Schädel aus Strzyżów eine deutliche Ähnlichkeit aufweisen. Aus diesem Grunde folgert der Verfasser, dass in allen oben erwähnten Fällen Unterschiede in berechneten Vermessungen oder Indexen im Verhältnis zur Länge der Schädelbasis so klein sind, dass es keinen Grund dafür gibt um diese Schädel als Vertreter von abgesonderten systematischen Individuen zu erklären.

Aus den oben erwähnten Beobachtungen geht ausserdem hervor, dass die bisherigen Versuche der Rasseneinteilung mit Hilfe von Vermessungen oder nur von Indexen noch nicht genug zufriedenstellend sind. Wahrscheinlich liegt der Grund dieser Erfolglosigkeit im Prinzip der Indexenberechnung selbst im Verhältnis zur Länge der Schädelbasis wie auch darin, dass Merkmale in Betracht gezogen werden, welche uneigentlich ausgesucht werden.

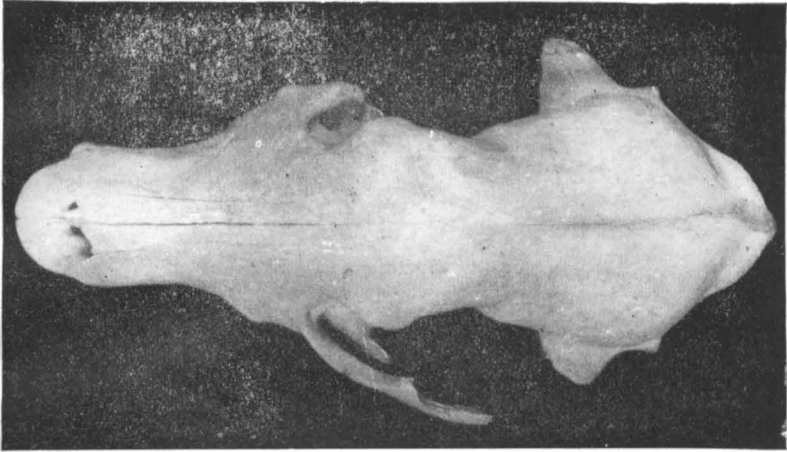
Wie es aus der Analyse der Merkmalvermessungen und der morphologischen Beschreibungen hervorgeht, so muss festgestellt werden, dass der Schädel aus Strzyżów am meisten mit dem von *Canis familiaris matris optimae* ähnlich ist und dass er sich in den von St u d e r für diese Form angenommenen Grenzen oder Merkmalschwankungen hält. Er bildet eine kleine Form dieser Rasse. Der Schädel aus Strzyżów weist auch deutliche Ähnlichkeit mit *C. f. intermedius* auf.

Die Vergleichsanalyse des Schädels aus Strzyżów mit dem in der Fachliteratur vorhandenen Material erwies, dass weder in der Kranio-metrie des Hundes der diagnostische Wert der einzelnen Merkmale noch nicht genügend untersucht wurde noch Indexen bisher ausgearbeitet wurden, welche die morphologische Differenzierung gründlicher und gewissenhafter darbieten konnten als das bisher angewandte Verhältnis aller Segmente zur Länge der Schädelbasis.

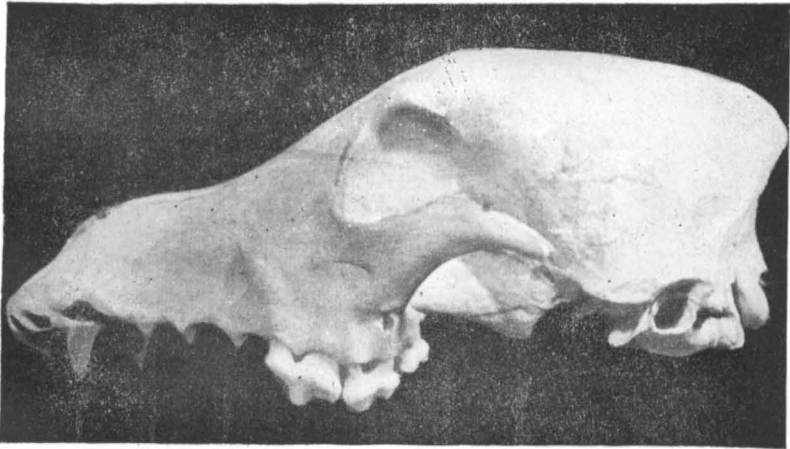
Für das eigentliche Verständnis der Genesis der Rassendifferenzierung von praehistorischen Hunden wäre es zweckmässig eine in dynamischer Auffassung eingehende Ausarbeitung grosser Serien von jetzzeitigen Hunden auszuführen.

Hierbei müsste man auf folgendes grossen Wert legen. Auf die Differenzierung der Schädelgestaltung, auf die Differenzierung des ganzen Körperbaues wie auch auf physiologische Erscheinungen betreffs Kreuzungen verschiedener Hunderassen untereinander. Eine gute Kenntnis der Veränderlichkeitsskala der einzelnen Merkmale innerhalb der Rassen wird uns die Zugehörigkeitsabschätzung von praehistorischen Hunden erleichtern. Andererseits können Untersuchungen über die Kraniologie von praehistorischen und jetztzeitigen Hunden vorausgesetzt, dass wir eine genügend grosse Anzahl an Material erlangen, eine Basis zu Schlussfolgerungen über Richtungen derjenigen Veränderung geben, welche durch eine langwährende Domestivation des Hundes verursacht wurde.

Czaszka psa z grobu ze Strzyżowa

Fot. 1. Norma verticalis

Fot. 2. Norma lateralis